

APÁM ÉS NAGYBÁTYÁM KÜLÖNÖS ÉLMÉNYEI 1848–49-BEN A SZERB–MAGYAR HARCOKBAN

J O V A N Đ O R Đ E V I Ć

Az a szándékom, hogy leírjam azokat a különös eseményeket, amelyeknek az 1848–49-i szerb–magyar harcokban volt részese apám, Filip és nagybátyám, Aleksandar Malešević; az előbbi példás komolyságáról és szorgalmáról, az utóbbi humoráról és sajátos filozofikus nézeteiről volt ismert. Mindketten becsületes emberek és jó hazafiak voltak.

Először a nagybátyámról szólnék. Ismeretes a péterváradi helyőrség Karlóca elleni támadása 1848 pünkösdjének másnapján. A támadást szerencsésen visszaverték. Nagybátyám két zentai szerbvel elhatározta, hogy elmegy Karlóca-ra, és a helyszínen tájékozódik a sikertelen támadás lefolyásáról. Utazásuk egyetlen indítéka a kíváncsiság volt; semmilyen veszélytől sem tartottak, hiszen szabadon lehetett utazni, mert nem volt háború, habár feszült volt a helyzet. Visszatérésük után semmit sem titkoltak el polgártársaik elől, őszintén elmondták mindenkinek, mit láttak.

A dolgok azonban komolyra fordultak. A déli részek harcterré váltak. Formális hajsza indult a tekintélyesebb szerbek ellen. A Bácskában letartóztatták Arsa Badrljica vagyonos szerb nemest, és Verbászon vérbíróság elé állították. Néhány nappal később ugyanilyen sorsra jutott a nagybátyám is társaival együtt. Egyikük sem volt bűnös, azonban megkülönböztetett módon bántak velük. Arsa Badrljica annak a Jovan Badrljicának a leszármazottja volt, aki az elbeszélések szerint a Rákóczi-felkelés idején dohányt vágott egy magyar pap homlokán, s emiatt az ártatlan ükunokáját is gyűlölték; s ami még fontosabb, Arsa gazdag ember volt, tehát lehetőség nyílt vagyonának elrablására, ha belekeverik valamilyen felségárulási összeesküvésbe, ami akkoriban könnyen ment. Akadtak hamis tanúk, akik szerint pénzt és élelmet küldött Szenttamásra, s ezért a szerencsétlen Arsát Verbászon felakasztották. Nagy-

bátyám és társai néhány napig a legnagyobb bizonytalanságban és rettegésben éltek, de mivel senki sem gyűlölte őket különösebben, ráadásul szegények is voltak, megmenekültek a rögtönítélő bíróságtól, és rendes bíróság elé utalták őket. Amíg ügyük a rögtönítélő bíróság előtt volt, valamilyen szűk kamrában szorongtak, és csak később helyezték át őket a börtönbe. Nagybátyámnak még itt is kedve támadt a tréfálkozásra, miután elmúlt az első veszedelem. Abban a házban volt áristomban, amelyben a bíróság is székelt. Nyár volt, és a bírák a tornác hűvösében ültek. A nagybátyám szobája hátul volt. Mihelyt onnan kilépett, azonnal követte az ór. Egy alkalommal az árnyékszékre indult, s nyomában az ór. A nagybátyám megfordult, és így szólt hozzá: „Ne igyekezz, mert úgysem fogsz jóllakni!” A bírák meghallották, és nevetésben törtek ki, mulatva a nagybácsi megjegyzésén és az ór káromkodásán.

Néhány nappal később váratlan fordulat következett be nagybátyám és sorstársai ügyében. A szenttamási parancsnokság fogolycserét javasolt a verbászi parancsnokságnak. Szenttamásról néhány fogva tartott magyart kínáltak fel a Verbászon raboskodó szerbekért, köztük a nagybátyámért és két társáért (Ivančić kántorért és Vasa Branovački kereskedőért). Nagybátyám Szenttamásra, majd Karlócára került, s a szerb táborban maradt, míg a szerbek 1849. január 20-án el nem foglalták Zentát. A győztes szerb katonasággal puskával a kezében vonult be Zentára, s jutott el a hozzátartozóihoz, akik már öt hónapja nem is remélték, hogy valaha is viszontlátják.

*

A szerbek és a magyarok szerencsétlenségére, a szerb katonaság Zentára érkezése nem volt olyan, hogy a már nagyobb méreteket öltött polgári ösztetűzések kedvező kimenetelét remélhettük volna. Már voltak áldozatok, az elsők a mi oldalunkon. Most megkezdődött a magyaroknak való visszafizetés. Házunk a piacon volt, magyar házakkal körülvéve. Rövid idő alatt magyar menekültekkel telt meg a házunk, akik nálunk kerestek menedéket. Körülbelül három napig rejtőzködtek nálunk, mialatt élelemmel és egyébbel láttuk el őket.

A szerb uralom 1849. január 20-ától március 10-éig tartott Zentán. Szomorú időszak volt ez mindkét nép tagjai számára. A magyarok a szerbek bevonulásakor elszenvedett veszteségeik miatt búslakodtak, a szerbek pedig szüntelen aggodalomban éltek az esetleg visszatérő magyarok bosszújától tartva. Ennek a félelemnek megvolt az alapja, mert szálnalmas volt a védelmi erőnk. Végül is március 10-én bekövetkezett, amitől tartottunk. Azon a napon a magyarok előbb a bánáti oldalról, déltájban pedig Szabadka felől is támadásba lendültek.

Mi valamennyien pánikba estünk. Először a Tiszához futottunk, de csak apámnak sikerült két húgossal feljutnia a kompra, és átmennie Bánátba, a lovaskocsi viszont a töltésen maradt. Anyám az idősebb nővéreimmal egy magyar asszonynál, én pedig magyar tanítómnál, Bedő Józsefnél találtam menedéket. Nagybátyám az idős anyjával, feleségével és gyerekeivel egy magyar ház padlásán rejtőzött el, de egy gonosz magyar nő elárulta őket, s a magyarok mindannyiukat lezavarták a padlásról. Nagybátyámtól azonnal elvették az óráját, majd terelni kezdték a városháza felé. Az akkor hatéves kislfia, Steva nevű unokatestvérem letérdelt e kegyetlenkedők előtt, s úgy könyörgött az apjáért, akit a városházára vittek, ahol a nagyterembe zártak mindenkit, férfiakat és nőket egyaránt. Estefelé egy magyar ment a terembe, és megparancsolta, hogy minden férfi menjen ki, és csak a nők maradjanak bent. Nagybátyám egy magát mindig szerbnek valló Poldika nevű német asszony mellett állt, s mögé bújva az asszonyok között húzódtott meg. A zúrzavarban kiszökött a folyosóra, és elbújt a kéményben. Valamivel később hallotta, hogy a magyarok visszatértek a terembe, és őt keresik. Nemsokára megszólaltak a puskák. Nem messze a városházától az összes szerbet kivégezték, akit a nagyteremben tartottak fogva, több mint hetven férfit. Nagybátyám az egész éjszakát a kürtőben töltötte, állandó félelemben attól is, nehogy valaki tüzet gyújtson a kandallóban, mivel hideg idő volt. Szerencséjére azonban minden csendes, néptelen volt. A szerb katonaság este érkezett Zenta alá a bánáti oldalról, a magyar katonaság pedig a város melletti sáncban táborozott, amelyet március 10-éig mi ástunk meg. 11-én reggel a magyar katonaság visszavonult Szabadkára, s vele tartott az addig Zentán maradt kisszámú magyarság is. A város teljesen néptelenné vált. A szerbek Bánátba, a magyarok Szabadkára menekültek. Akkor jöttünk elő rejtékhelyünkről én is és a nagybátyám is, aki olyan kormos volt, mint egy kéményseprő.

*

Fentebb említettem, hogy apám szekéren hajtott a Tiszához mindjárt a menekülésünk kezdetekor. A komp azonban csak gyalogosokat vitt át. Lovaskocsi nem fértek fel a kis kompra. Apám a két húgossal még átjutott az első kompjáratlaltal, mert akkor még nem volt nagy tömeg, és nem is lehetett még tudni, valóban jönnek-e a magyarok. Amikor már én is a Tiszához futottam, a komp a bánáti partnál állt, és senki sem merte áthajtani a mi oldalunkra. Ezért visszajöttem a Tiszától, nem tudva, hová is menjek. Útközben találkoztam anyámmal, illetve elrohantunk egymás mellett, hosszabb beszélgetés vagy kérdezősködés nélkül. Eszembe jutott, hogy bezörgessek a

Janković-házba, és megkeressem régi magyar tanítóm, akinek a szerbek bevonulásakor úgy segítettem, hogy két szerbet küldtem hozzá, akik szükség esetén megvédik, s akitől nem sokkal korábban inkább tréfásan azt kérdeztem, fordulhatné-e hozzá hasonló szolgálatért. Elmentem a lakására, amelyet zárva találtam, de megláttam, ahogy az ablakból rejtve figyel az utcát. Észrevettem, és kinyitotta az udvari kaput. Alighogy a szobába értem, huszárok száguldottak végig az utcán. Kis idővel később ágyú dördült el az ablak alatt, a Tisza felé irányítva. Időközben ugyanis a komp másodszor is átkelt, s nagy nehézségek közepette néhány száz szerbet vitt át Bánátba. Harmadszor is megindult, de az ágyúlövés visszatértette a bánáti partra. Ekkor pusztult el a kocsink elé fogott egyik lovunk, és többé sem a kocsit, sem a lovakat nem láttuk. A tanítóm azonnal elrejtett a pincejáratnál levő folyosó feletti kis padlason. Nem sokkal később az egész ház magyarokkal telt meg, a tanító pedig valahová eltűnt.

Mintegy két óra múltán az üvegablakocskán át azt láttam, hogy a folyosón a padlásom irányába néhány huszár jött és lement a pincébe, ott pedig az a létra volt, amelyen két órának előtte felmásztam a padlásra, ahol csak egy teljesen kormos nagy üst és sok szétdobált papír volt. Megdermedtem a félelemtől, hogy vajon a létrával jönnek-e fel a pincéből, de hamarosan nélküle kerültek elő, amiatt méltatlankodva, hogy nem találtak bort odalent. A tanítóm azért hagyott ott, mert elment a házunkhoz anyámhoz és két nővéremhez, akik magyar nyelvtudásuknak köszönhetően szabadultak meg. Megsúgta anyámnak, hogy nála rejtőztem el. Másnap reggelig voltam éhesen és a hidegtől vacogva a padlason, amikor a tanítóm elhozta anyámat és Marika nővéremet. Odakint a magyarok közül már nem volt senki más, csak a tanítóm a feleségével és annak családjával. (Őt később eljuttattuk Bánátba, az ottani németeknél levő rokonaihoz.)

Ezután mintegy húsz nap telt el úgy, hogy Bánátból naponta átjöttünk az elnéptelenedett Zentára, hogy a házunkból áthordjuk a szükséges dolgokat Bánátba; a bánáti parton a szerb katonaság tartott őrséget. Mivel a házunk a városházával szemben, a Tiszához közel állt, miközben apám a különféle tárgyakat szedte össze és hordta ki a házból, addig én a városháza tornyáról figyeltem, nem látok-e valamilyen gyanús mozgást a szabadkai úton, s jelt adhassak apámnak, hogy ahhoz igazodjék.

*

Időközben megkezdődött a bánáti szerb katonaság visszavonulása. Nagybátyám a családjával Beodrara, Varžić nevezetű rokonához szándékozott költözni.

– Filip bátyám – mondta egy alkalommal apámnak –, add nekem használatra a kordétokat, nektek most úgyszincs szükségetek rá.

– Hát ott van, vidd – egyezett bele apám. Nagybátyám elvitte Mali Simiklušig, onnan pedig a következőképpen használta a Beodráig, majd a Belgrádig vezető útján: felpakolták rá a holmijukat, a ruhákra ráültették a kis Stevót, majd a nagynénémmel együtt befogták magukat a kordéba, idős anyja és három lánya pedig gyalog ment mellettük. Így érkeztek Beodrára, de onnan tovább kényszerültek Vranjevo, Beckserek és Perlez irányába. Perleznél utolérte őket az egész Torontál megyéből áradó menekülthullám. Néhány ezer szekér torlódott fel az úton, és haladt el a mi szerény karavánunk mellett, amelynek félre kellett állnia, hogy utat engedjen a végeláthatatlan menetoszlopnak. Eközben a nagynéni és a nagybácsi pihenhetett kicsit.

Nagybátyám filozofikus nyugalommal szemlélte a nagy népvándorlást, a szekereken ülő megszámlálhatatlan ezreket, akik közönyösen néztek a gyalogosan haladók kis csoportjára, amelyet nagybátyámék vezettek, nemcsak gyalogolva, hanem még a kordét is húzva, rajta a holmijukkal és a kis Stevóval (a később Zentán élt dr. Stevan Maleševićtel). Egy alkalommal a nagybácsi odafordult a feleségéhez:

– Ó, Persa, Persa, de pórul járt ez a világ! – azzal megköpte a tenyerét, és újból a kordé elé állt. Így haladtak tovább, egészen Pancsováig, majd Belgrádig, ahol a Duna mellett egy cigány új házában kaptak szállást, s onnan csak szeptemberben tértek haza.

*

Amikor a nagybátyám számára megszűnt a magyaroktól való veszélyeztettség, szegény apámnak csak akkor kezdődött igazán. Beárulták, hogy én a városháza tornyán őrködtem, és jeleket adtam neki. Szerencsétlenségemre akkor megbetegedtem, és nem tudtam Zentára menni apámmal. Akkor a szerb katonaság is visszavonult Zenta alól, apám viszont ott maradt, és nem volt senkije, aki figyelmeztette volna a magyarok közeledésére. Amikor látta, hogy Zentára mind több és több magyar érkezik, jóhiszeműen jelentkezett náluk, s elkor a szabadkai vérbíróság elé került kihallgatásra. Több mint öt hét is elmúlt, mire a bíróság elé állították, addig egy földalatti börtöncellában szenvedett.

A bíróságon két zentai zsidó volt a tanú, akik engem vádoltak azzal, hogy a zentai tanyákon lovon üldöztem a magyarokat stb. Az elnök azzal a megjegyzéssel szakította félbe a vádaskodásukat, hogy a fiúért nem lehet az apát felelősségre vonni. A többi tanú azoknak a magyaroknak a rokona volt, akik

a szerb katonaság bevonulásakor a mi házunkban kaptak menedéket és ételmezt. Az ő tanúskodásuknak köszönhetően menekült meg a börtöntől és nyerte vissza a szabadságát apám.

Visszakerült Zentára, ott azonban akkorra már olyan rendeletet hoztak a magyarok, hogy szerbek nem lehetnek többé zentai polgárok. Ezt a rendeletet barbár módon azzal az emberrel szemben is alkalmazták, aki őket annak idején az emberiség érzésétől irányítva megmentette. (Ennek a végzésnek az eredetijét az irataim között őrzöm.) Ennek értelmében apámat kiutasították. Beodrára ment, ahol anyám a gyerekekkel Bizegovica nevű régi barátnőjénél lakott a forradalom végéig. – És mégis: *Tegyel jót, és nem fogod megbánni!*

1897

KARTAG Nándor fordítása

(Megjelent a *Brankovo kolo* című folyóiratban 1900-ban)